

УДК 343.81

DOI 10.32755/sjlaw.2021.03.082

Музика В. В.,

старший викладач центру професійної освіти,
Територіально відокремлене відділення «Білоцерківська філія
Академії Державної пенітенціарної служби», м. Біла Церква, Україна
ORCID: 0000-0001-7301-8146

ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ ЯК ВИДУ ПОКАРАННЯ, ЩО ПРИЗНАЧАЄТЬСЯ НЕПОВНОЛІТНІМ, ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ, РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА ТА ЛИТОВСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

У статті проведено порівняльний аналіз позбавлення волі як виду покарання, що признається неповнолітнім в Україні, Республіці Польща та Литовській Республіці. Порівняно строки застосування такого виду покарання у цих державах. Проаналізовано мету застосування цього виду покарання. Визначено установи, в яких неповнолітні відбувають покарання у виді позбавлення волі. Наведено пропозиції з урахуванням позитивного зарубіжного досвіду щодо вдосконалення національного законодавства у сфері виконання покарання у виді позбавлення волі стосовно неповнолітніх.

***Ключові слова:** засуджені неповнолітні, позбавлення волі, порівняльний аналіз, Республіка Польща, Литовська Республіка.*

Постановка проблеми. Позбавлення волі на певний строк є найвищою мірою покарання, що застосовується в нашій державі до неповнолітніх. Його застосування насамперед покликане протидіяти новим злочинам, вчиненим неповнолітніми та молодими людьми. Останніми роками у суспільстві та засобах масової інформації спостерігаються дискусії щодо ефективності цього виду покарання, проте вони доходять згоди, що мета всіх каральних заходів, зокрема й виховних, має бути спрямована на запобігання майбутнім правопорушенням. Однак під час їх застосування слід уникати можливих шкідливих наслідків для розвитку неповнолітнього. З цієї причини, такий вид покарання, як позбавлення волі необхідно чітко регламентувати на законодавчому рівні. Адже неповнолітні є однією із найбільш вразливих категорій суспільства як у нашій державі, так і в будь-якій іншій. Особливо це стосується засуджених неповнолітніх, яким у силу своїх вікових особливостей досить важко захищати свої права.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання виконання покарання у виді позбавлення волі стосовно неповнолітніх розглядалися у працях багатьох науковців, таких як: І. Г. Богатирьова, Н. Л. Березовської, О. І. Дегтяра, О. М. Джузі, О. А. Грищенко, О. І. Іванькова, О. Г. Колба, О. М. Литвинова, Є. С. Назимка, М. С. Пузирьова, М. В. Романова, В. В. Стадніка, А. Х. Степанюка, М. І. Хавронюка, О. О. Шкути, І. С. Яковець та ін.

Незважаючи на значний обсяг наукових праць, присвячених цій проблематиці, ще чимало аспектів залишаються недостатньо вивченими.

Метою статті є порівняльний аналіз позбавлення волі як виду покарання, що призначається неповнолітнім в Україні, Республіці Польща та Литовській Республіці. Навести пропозиції з урахуванням позитивного зарубіжного досвіду щодо вдосконалення національного законодавства у сфері виконання покарання у виді позбавлення волі стосовно неповнолітніх.

Виклад основного матеріалу. В Україні покарання у виді позбавлення волі полягає в ізоляції засудженого та поміщенні його на певний строк до кримінально-виконавчої установи закритого типу. Існує два види позбавлення волі: позбавлення волі на певний строк та довічне позбавлення волі. Покарання у виді позбавлення волі особам, які не досягли до вчинення злочину вісімнадцятирічного віку, може бути призначене на строк від шести місяців до десяти років, крім випадків, вчинення ними особливо тяжкого злочину, поєднаного з умисним позбавленням життя людини, в такому випадку може бути призначене покарання на строк до п'ятнадцяти років. Цей вид покарання застосовується завжди як основний, може призначатись як самостійно, так і в поєднанні з додатковими покараннями. Покарання у виді довічного позбавлення волі до неповнолітніх в Україні не застосовується [1].

У Республіці Польща покарання у виді позбавлення є найсуворішим з усіх покарань, передбачених Кримінальним кодексом Республіки Польща. Його використовують стосовно найтяжчих злочинів. У Кримінальному кодексі Республіки Польща передбачаються три види позбавлення волі:

1) позбавлення волі на строк від одного місяця до п'ятнадцяти років;

- 2) двадцять п'ять років позбавлення волі;
- 3) довічне позбавлення волі [2].

До винного, якому на момент вчинення злочину не виповнилося вісімнадцяти років, довічне позбавлення волі не застосовується. Також у Польщі покарання, що застосовується до підлітків у віці до сімнадцяти років, не може перевищувати двох третин передбаченої у санкції статті верхньої межі покарання [2].

Що стосується Литовської Республіки, то в ній також існують декілька видів позбавлення волі: позбавлення волі на певний строк та довічне позбавлення волі. Однак як і у попередніх випадках довічне позбавлення волі до неповнолітніх не застосовується. А покарання у виді позбавлення волі на певний строк не може перевищувати десяти років. Таке покарання призначається лише за наявності підстав вважати, що інших видів покарання недостатньо для зміни злочинних тенденцій неповнолітнього, або якщо неповнолітній вчинив тяжкий або дуже тяжкий злочин. При тому строк покарання повинен становити мінімум половину нижньої межі санкції статті, за якою судиться неповнолітній [3].

Можна сказати, що в Україні, Польщі та Литві норми законодавства щодо призначення покарання у виді позбавлення волі досить схожі. Так, по-перше, покарання у виді довічного позбавлення волі до неповнолітніх в усіх трьох державах не застосовуються, по-друге, строки покарання більш м'які, ніж в ідентичному покаранні для повнолітніх.

Що стосується віку, з якого призначають покарання у виді позбавлення волі, то в Україні відповідно до Кримінального кодексу України загальний вік кримінальної відповідальності становить шістнадцять років, але у випадку вчинення злочинів, перерахованих у ч. 2 ст. 22 цього Кодексу, кримінальна відповідальність настає з чотирнадцяти років [1].

За Кримінальним кодексом Республіки Польща загальний вік кримінальної відповідальності становить сімнадцять років, а за злочини, визначені у ч. 2 ст. 10 цього кодексу, кримінальна відповідальність може наступити з п'ятнадцяти років [2].

Відповідно до ст. 13 Кримінального кодексу Литовської Республіки особа несе кримінальну відповідальність із шістнадцяти років, а у випадках, передбачених ч. 2, з чотирнадцяти років [3].

Отже, як ми бачимо, вік, з якого призначають покарання у виді позбавлення волі в Україні та Литві, ідентичний. Однак цей вік відрізняється у Польщі, там він на один рік вищий, що можна трактувати як більш м'яке ставлення до неповнолітніх.

Метою виконання такого виду покарання, як позбавлення волі в Україні, є кара, яка полягає в позбавленні або обмеженні прав і свобод засудженого, виправлення засудженого, що передбачає процес позитивних змін, які відбуваються в його особистості та створюють у нього готовність до самокерованої правoslухняної поведінки, а також запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами. Покарання не має на меті завдати фізичних страждань або принизити людську гідність [1].

Виконання покарання у виді позбавлення волі відповідно до Кримінально-виконавчого кодексу Республіки Польща має на меті пробудження у засудженого волі до співпраці у формуванні його суспільно бажаного ставлення, зокрема почуття відповідальності та потреби поважати правовий порядок і таким чином утримуватися від повернення до злочинності [4]. Законодавець вказує на моралізаторський характер покарання. Ізоляція злочинця має на меті змінити його поведінку. Разом з тим у ст. 73 цього кодексу законодавець зазначає, що в установах виконання покарань слід дотримуватись дисципліни та порядку забезпечення безпеки та виконання завдань позбавлення волі, в тому числі захист суспільства від злочинності [4]. Тобто в цій нормі прослідковується мета запобігання вчиненню злочинів.

У Литві покарання у виді позбавлення волі застосовується з метою:

- 1) утримувати осіб від вчинення кримінальних правопорушень;
- 2) покарати особу, яка вчинила кримінальне правопорушення;
- 3) позбавити або обмежити засудженого можливості вчиняти нові кримінальні правопорушення;
- 4) впливати на осіб, які відбули покарання, з метою дотримання ними законів та не скоєння нових злочинів;
- 5) забезпечити реалізацію принципу справедливості [3].

Порівнюючи мету покарання у виді позбавлення волі в Україні, Польщі та Литві, можна прослідкувати їх схожі риси. Так

в усіх трьох державах законодавець відводить ключове місце виправленню засуджених та запобіганню злочинності як основній меті застосування цього виду покарання.

Далі ми порівняємо місця, де неповнолітні відбувають покарання у виді позбавлення волі. Так, в Україні забезпечується роздільне тримання неповнолітніх та дорослих, засуджених до позбавлення волі. Засуджені неповнолітні відбувають покарання у виховних колоніях [5].

У Польщі дорослі та неповнолітні засуджені також тримаються окремо. Неповнолітні, засуджені до позбавлення волі, тримаються у в'язницях для неповнолітніх. Такі виправні установи поділяються на заклади: закритого типу, напіввідкритого типу та відкритого типу. Зазначені виправні установи відрізняються, зокрема, ступенем безпеки, ізоляцією засуджених та їхніми обов'язками та повноваженнями переміщатися всередині закладу та за його межами [4].

У Литві, як і у попередніх державах, неповнолітні та дорослі засуджені утримуються ізольовано один від одного. Засуджені неповнолітні відбувають покарання у виді позбавлення волі у виправній установі для неповнолітніх. Засуджені, які відбувають покарання у виправній установі для неповнолітніх, поділяються на звичайні та легкі групи [6].

Отже, можна визначити, що в усіх зазначених державах засуджені неповнолітні тримаються у спеціалізованих установах виконання покарань для неповнолітніх, в яких вони тримаються окремо від інших категорій засуджених.

Однак після досягнення ними повноліття вони можуть бути переведені до виправних установ для дорослих. Наприклад, в Україні засуджені, які досягли вісімнадцятирічного віку, переводяться із виховної колонії для дальшого відбування покарання у виді позбавлення волі до виправної колонії мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання. Разом з тим в українському законодавстві передбачена можливість залишення їх у закладах для неповнолітніх. Так, відповідно до ст. 148 Кримінально-виконавчого кодексу України з метою закріплення результатів виправлення, завершення загальноосвітнього або професійно-технічного навчання засуджені, які досягли вісім-

надцятирічного віку, можуть бути залишені у виховній колонії до закінчення строку покарання, але не довше, ніж до досягнення ними двадцяти двох років. Залишення засуджених, які досягли вісімнадцятирічного віку, у виховній колонії проводиться за рішенням педагогічної ради постановою начальника колонії, погодженою із службою у справах дітей. На них поширюються умови відбування покарання, норми харчування і матеріально-побутового забезпечення, встановлені для неповнолітніх засуджених [5].

У литовському законодавстві є досить схожа норма: «засуджені, які досягли вісімнадцяти років і які явно почали виправлятися з метою закріплення результатів їх виправлення, можуть бути залишені у виправній установі для неповнолітніх до закінчення строку покарання, але не більше ніж до досягнення ними двадцяти одного року» [6].

Польський законодавець пішов дещо іншим напрямком. Так, за Кримінально-виконавчим кодексом Республіки Польща у в'язницях для неповнолітніх відбувають покарання засуджені до двадцяти одного року. Але в обґрунтованих випадках засуджений може відбувати покарання у цій установі після досягнення двадцяти одного року. Якщо це виправдано потребами впливу, особа є вперше засудженою, відрізняється хорошим ставленням, може за його згодою відбувати покарання у в'язниці для неповнолітніх. У такому випадку він буде користуватися тими ж правами, що й неповнолітній [4].

Прослідковується схожість українського та литовського законодавства у цій сфері. Такі норми є майже ідентичними, винятком лише є те, що в Литві засуджені можуть бути залишені у виправних установах для неповнолітніх до досягнення ними двадцяти одного року, а в Україні на рік довше, що надає додаткової можливості закріпити виправний вплив. Польське законодавство у цій сфері, на відміну від українського та литовського, відразу передбачає, що засуджені будуть відбувати покарання у виді позбавлення волі у виправних установах для неповнолітніх до досягнення ними двадцяти одного року та надає можливість, за наявності підстав, бути залишеними там і після досягнення двадцяти одного року, без зазначення верхньої межі віку перебування там.

Висновки. Ураховуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що в Україні, Республіці Польща та Литовській Республіці позбавлення волі як вид покарання, що призначається неповнолітнім, має досить схожий характер. У всіх трьох державах покарання у виді позбавлення волі на певний строк є найбільш тяжким видом покарання, що застосовується до неповнолітніх. Строки покарань, що застосовуються до неповнолітніх є меншими у порівнянні з дорослими. Під час визначення мети покарання у вигляді позбавлення волі у всіх трьох випадках ключове місце відводиться виправленню засуджених та запобіганню злочинності. Також у кожній із перерахованих держав такий вид покарання виконується у спеціалізованих установах виконання покарань для неповнолітніх. Незважаючи на всю схожість, у кожній з цих держав є свої особливості та є норми, що змогли б покращити національне законодавство у сфері виконання покарання у виді позбавлення волі стосовно неповнолітніх.

Тому ми пропонуємо внести зміни до ст. 147 Кримінально-виконавчого кодексу України, додавши формулювання: «засуджені, які досягли двадцяти одnorічного віку, переводяться із виховної колонії для дальшого відбування покарання до виправної колонії мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання». Та внести зміни до ст. 148 Кримінально-виконавчого кодексу України, додавши формулювання: «з метою закріплення результатів виправлення, завершення загальноосвітнього або професійно-технічного навчання засуджені, які досягли двадцятиодnorічного віку, можуть бути залишені у виховній колонії». Такі норми нададуть змогу засудженим завершити навчання, закріпити результати виправлення та будуть стимулювати їх позитивну поведінку.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 15.09.2021).
2. Kodeks karny Rzeczypospolitej Polskiej: Ustawa z 06.06.1997 № 88 poz. 553. URL: https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu1997088_0553 (дата звернення: 15.09.2021).

3. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas: Įstatymas Lietuvos Respublikos nuo 26.09.2000 № VIII-1968. URL: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.2B866DFF7D43/asr> (дата звернення: 15.09.2021).

4. Kodeks karny wykonawczy Rzeczypospolitej Polskiej: Ustawa z 06.06.1997 № 90 poz. 557. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19970900557> (дата звернення: 17.09.2021).

5. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України від 11.07.2003 р. № 1129-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15> (дата звернення: 17.09.2021).

6. Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso: Įstatymas Lietuvos Respublikos nuo 27.06.2002 № IX-994. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalact/lt/tad/tais.171368?jfwid=-je7i1szj2> (дата звернення: 17.09.2021).

Musyka V.

CHARACTERISTICS OF IMPRISONMENT AS A TYPE OF PUNISHMENT IMPOSED ON MINORS IN UKRAINE IN COMPARISON WITH THE REPUBLIC OF POLAND AND THE REPUBLIC OF LITHUANIA

A comparative analysis of imprisonment as a type of punishment imposed on minors in Ukraine, the Republic of Poland, and the Republic of Lithuania was conducted in the article. The term of applying the punishment in these states was compared. It was stated that life imprisonment was not applied to juveniles in all three states, and the terms of punishment were milder than in the same sentence for adults. It was determined that the age from which imprisonment was imposed in Ukraine and Lithuania were identical. However, this age differed in Poland, where it was one year higher. The purpose of punishment in the form of imprisonment was analyzed. It was noted that the key place was given to the correction of convicts and crime prevention, as the main purpose of this type of punishment. Institutions where juveniles were serving sentences of imprisonment were compared. It was determined that in all these states, juvenile convicts were kept in specialized penitentiary institutions for juveniles, where they were kept separate from other categories of convicts. It was determined that in Lithuania convicts could be left in correctional facilities for juveniles until they reached the age of twenty-one, and in Ukraine for a year longer, which provided an additional opportunity to consolidate the correctional influence. Polish law stipulates that convicts will serve a sentence of imprisonment in juvenile correctional facilities until they reach the age of twenty-one and provides for the possibility of remaining there after reaching the age of twenty-one. It was concluded that in Ukraine, Poland and Lithuania imprisonment as a type of punishment imposed on minors is quite similar, but each of these states has its own characteristics and rules of law that could improve national legislation. The proposals were presented taking into account the positive

foreign experience in improving the national legislation in the field of execution of imprisonment for minors.

Key words: *juvenile convicts; imprisonment; comparative analysis; Republic of Poland; Republic of Lithuania.*

References

1. Ukraine (2001), *Criminal Code of Ukraine*: Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.
2. Republic of Poland (1997), *Criminal Code of the Republic of Poland*: Law of the Republic of Poland, The Seim of the Republic of Poland, Warsaw.
3. Republic of Lithuania (2000), *Criminal Code of the Republic of Lithuania*: Law of the Republic of Lithuania, Seimas of the Republic of Lithuania, Vilnius.
4. Republic of Poland (1997), *Executive Penal Code of the Republic of Poland*: Law of the Republic of Poland, The Seym of the Republic of Poland, Warsaw.
5. Ukraine (2003), *Criminal Enforcement Code of Ukraine*: Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.
6. Republic of Lithuania (2002), *Penal Enforcement Code of the Republic of Lithuania*: Law of the Republic of Lithuania, Seimas of the Republic of Lithuania, Vilnius.